

TÜRKİYE’DE VERGİ-TÜKETİM İLİŞKİSİ: ALKOL VE TÜTÜN ÜRÜNLERİNE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI¹

Tax-Consumption Relationship in Turkey: A Survey on Alcohol and Tobacco Products

Gönderim Tarihi: 09.06.2018

Kabul Tarihi: 09.11.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.492515

Murat ÇETİN*
Ersan ÖZKAN**

ÖZ: Günümüzde ülkeler sosyal ve ekonomik etkileri nedeniyle alkol ve tütün ürünleri üzerinde önemli mali politikalar uygulamaktadırlar. Temel bir maliye politikası aracı olarak vergiler, toplum sağlığını tehdit eden bu tür ürünlerin tüketimini azaltmaya yönelik kullanılmaktadır. Ancak, burada önemli olan uygulanan vergi politikalarının etkin olup olmadığıdır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de alkollü içecekler ve tütün ürünlerinde uygulanan vergi politikalarının etkinliğini değerlendirmektir. Bu çerçevede, alkollü içecekler ve tütün ürünlerinin tüketimine yönelik bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada t-testi, ANOVA ve korelasyon analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, eğitim ve sağlığın tüketim üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymakta ve Türkiye ekonomisi ile ilgili bazı önemli politika önerilerini de sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: ÖTV, Alkollü İçecekler, Tütün Ürünleri, Tüketim.

ABSTRACT: In recent years, countries have implemented important fiscal policies on alcohol and tobacco products owing to their social and economic effects. Taxes as a main instrument can be used to reduce consumption of these products which threaten community health. But here, it is very important whether or not tax policies are efficient. The main aim of this study is to evaluate the effectiveness of tax policies applied for alcohol and tobacco products in Turkey. In this context, a survey on consumption of alcohol and tobacco products

¹ Bu çalışma “Alkol ve Tütün Ürünlerinde Uygulanan Özel Tüketim Vergileri ve Tüketim İlişkisi Çerçevesinde Türkiye Örneği” adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmış olup, 17-18 Kasım 2017 tarihinde düzenlenen ICOMEP’17 AUTUMN kongresinde sunulmuştur.

* Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi /İ.İ.B.F./ İktisat/İktisat A.B.D., mchetin@nku.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7886-4162.

** Maliye Bilim Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi /Sos. Bil. Ens./ Maliye A.B.D., ersan.ozkan@adalet.gov.tr., ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9621-7858.

is carried out. In this survey, t-test, ANOVA and correlation analysis are applied. The results reveal that education and health factors are the main determinants of consumption and also can provide some important policy implications for Turkish economy.

Keywords: Excise Tax, Alcoholic Drinks, Tobacco Products, Consumption.

GİRİŞ

Vergiler ilk dönemlerde devletlerin kamu harcamalarını karşılamak için fiskal amaçlar doğrultusunda alınan bir kamu geliri iken, ilerleyen dönemlerde sosyal, ekonomik ve siyasi yaklaşımlar doğrultusunda ekstra-fiskal amaçlara da hizmet eden bir yapıya bürünmüştür. Son yıllarda vergilemede sosyal amaçlar önem kazanmıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikaların uygulanmasında en çok başvurulan vergi çeşidi özel tüketim vergileridir. Özel tüketim vergilerinin sosyal amaçları arasında negatif dışsallığa sahip ürünlerin tüketimin neden olduğu sosyal maliyetleri en aza indirme çabası yatmaktadır. Zira negatif dışsallığa sahip ürünlerin neden olduğu sosyal maliyetler devletlerin ekonomilerini olumsuz etkilemektedir.

Bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği faaliyetin başka bir ekonomik birimi veya birimleri olumsuz etkileme durumu negatif dışsallık olarak adlandırılmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Negatif dışsallığa sahip ürünlerin olumsuz etkilerin ortadan kaldırılmasında ve tüketim tercihlerinin değiştirilmesinde vergilerin kullanılabilmesi fikrini ilk ortaya atan kişi Arthur Cecil Pigou dur. Bu vergiler "Pigouvian" vergileri olarak ta bilinmektedir. Türkiye'de ÖTV'nin (III) sayılı listesinde yer alan alkollü içecekler ve tütün ürünleri üzerinde "Pigouvian" tipi vergileme söz konusudur.

Alkollü içecekler ve tütün ürünleri, tüketicilerin sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu etkiler doğrudan ve dolaylı yollarla devletin sağlık, adalet ve güvenlik gibi kamusal harcamalarında artış yaşanmasına neden olmakta ve tüm toplumu etkilemektedir. Hem toplum sağlığını korumayı hem de kamu harcamalarında tasarrufu hedefleyen devlet, bu ürünlere özel tüketim vergisi uygulayarak, tüketim oranını kontrol altına almayı ve tüketimini azaltmayı hedeflemektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Alkollü içecekler ile tütün ürünlerinin bağımlılık ve alışkanlıklara neden olan maddeler olması sebebiyle, psikolojik olarak tutum ve davranışlar üzerinde belirgin etkiler meydana getirdikleri bilinmektedir (Gergerlioğlu, 2015: 19). Bu

ürünler üzerinde uygulanan vergi politikalarının başarısı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden bir kısmı alkollü içecekler ve tütün ürünlerinde uygulanan vergilemenin ürünlerin tüketiminin azaltılmasında olumlu etkiler yaratmadığı, bir kısmı ise olumlu etkiler yarattığı üzerinde durmaktadır. Alkollü içecekler ve tütün ürünlerine yönelik yapılan çalışmalar arasında:

Hayrullahoğlu (2015:107-108), alkollü içkiler ve tütün mamullerinin talep esnekliğine sahip olması nedeni ile sigara kullanımı ve alkol tüketimine yönelik yasakların uygulamaya konulduğu yıllarda iç pazar ve kaçakçılıkta azalmalar görüldüğü; ancak ilerleyen yıllarda kaçakçılık faaliyetlerinin tekrar artış gösterdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte vergi oranı ve yasakların talebin kısılmasında tek başına etkili olmadığı, kaçak tüketimi engellemek için vergi oranı ve miktarlarının makul seviyelere düşürülmesi gerektiğinden söz etmektedir.

Avcı ve Demirci (2017:58-59), Ramsey’in Ters Esneklik Kuralı gereği esnekliği düşük olan malların yüksek oranda vergilendirilmesine yönelik uygulamayı haklı bulduklarını; ancak alkol ve tütün mamullerinin ek vergiler ile fiyatı artırdığında dahi tüketimin düşmediğinden söz etmektedirler. Türkiye’de 2007-2016 yıllarını kapsayan on yıllık süreçte vergilemenin alkollü içkiler açısından başarısız olduğunu, sigara açısından da kısmen bir başarı sağladığından bahsetmektedirler.

Uğur ve diğerleri (2010: 12-13), gerçekleştirdikleri çalışmalarında Türkiye’de kişi başı sağlık harcamaları ile tütün tüketim miktarları arasında aynı yönlü bir ilişki bulunduğunu, Türkiye’de sigara üzerindeki dolaylı vergi artışlarının sigara tüketimini azalttığı ve sigara tüketiminin düşmesinin de kişi başına düşen sağlık harcamalarında azalma beklentisini karşılayabileceği sonucuna yer vermişlerdir. Yine aynı çalışmada sigara üzerindeki dolaylı vergi oranları ile sigara tüketimi arasında ters yönlü bir ilişki olmasından dolayı tahmin edilen regresyon denkleminde göre, kişi başına sağlık harcamasının düşeceğinin beklendiği belirtilmektedir.

Oğuztürk ve Güçlü (2012: 104), analiz sonuçlarında Türkiye’de sigara tüketimini azaltmak için sigara fiyatlarına enflasyon oranında yüklenecek ağır vergiler ve yapılacak zamlarla sigara fiyatlarının yukarıya çekilmesi ile şehirler ve kırsalda eğitim düzeyinin yükseltilerek sigara konusunda eğitici yayın ve programların artırılması gibi iki önemli tedbir üzerinde durdukları dikkati çekmektedir.

Gergerlioğlu (2014: 68), yapmış olduğu araştırmasında tütün ürünleri ve alkollü içecekler üzerine salınan vergilerin düşük eğitime sahip kişiler düzeyinde daha fazla desteklendiği ve ülke ve kültürlerde eğitim değişkenine göre vergisel tepkilerin farklı sonuçlar meydana getirdiği sonuçlarını elde etmiştir. Buy-

rukoğlu vd. (2016: 29), yaptıkları çalışmalarında sigara ve alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasına yönelik olarak arttırılan nispi ve maktu vergi oranlarının alkollü içeceklerin tüketiminde tam aksine ciddi artışlar meydana geldiği ve vergilemenin tüketimi azaltmada amacına ulaşmadığı, sigara tüketiminde ise 2004 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede ciddi bir azalmanın meydana geldiği, bu azalmada “%100 Dumansız Hava Sahası” düzenlemesinin etkili olduğu sonucu üzerinde durulmaktadır.

Uğur ve Kömürçüler (2015: 342-343), gerçekleştirdikleri çalışmalarında sigaradaki vergi artışları sonucu artan sigara fiyatları karşısında sigarayı bırakma eğilimlerinin daha yüksek olacağı, etkin bir vergilemeyle sigaraya bağlı ölüm ve hastalıklarda azalma görülebileceği bununla sağlık harcamalarını ve dolaşısıyla kamu gelirlerini arttıracacağı sonuçlarına yer vermişlerdir.

Pinilla ve diğerleri (2002), çalışmalarında genç bireylerin tütün ürünleri kullanımını etkileyen faktörleri bireysel, sosyal, ailesel ve eğitimlerine ilişkin unsurları dikkate alarak tahmin etmişlerdir. Çalışmada lojistik regresyon yardımıyla yatay-kesit analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularında alkol kullanan gençlerde sigara kullanımının da söz konusu olduğu ve sigara kullanımındaki bireysel farklılıkların genelde eğitimsel faktörler ile açıklanabildiğini ortaya koymuştur.

Önder (2013), gerçekleştirdiği araştırmasında sigaradaki fiyat artışlarının hane halkının sigara içme olasılığını ve içilen sigara paketi sayısının azaltmasında etkili olduğunu, ancak hane halkının gelir seviyesindeki yükselişin sigara içme olasılığını ve içilen sigara paketi sayısını arttırdığını belirlemiştir. Yine aynı araştırmada eğitim seviyesi yüksek bireylerin sigara içme olasılığının eğitim seviyesi düşük bireylere oranla daha az olduğu sonuçlarını elde etmiştir.

Chaloupka, F. J ve diğerleri (2012) yapmış oldukları araştırmalarında tütün ürünlerinin vergilendirilmesinden elde edilen vergi gelirlerinin tütün kontrolü, sağlık promosyonu veya diğer sağlık faaliyet ve programlarını desteklemek için kullanılmasının sağlık üzerinde olumlu bir etki meydana getireceği ve yüksek oranlı vergilerin zararlı ekonomik etkilere sahip olduğuna dair muhalif argümanların yanlış veya abartılmış olduğu sonuçlarına yer vermişlerdir

Chaloupka IV, Frank J. ve diğerleri (2010), yapmış oldukları bir başka araştırmalarında ise tütün ürünleri üzerindeki özel tüketim vergilerinin, ad valorem vergilere kıyasla mali politika hedeflerini yerine getirmede ve kamu sağlığı hedeflerine ulaşmada verimli bir politika aracı olduğu sonucuna varmışlardır. Aynı araştırmalarında özel tüketim vergisinin enflasyondan etkilenme olasılığının yüksek olduğu ve tütün ürünleri üreticilerin piyasa gücü ile sigara tüketicilerinin davranış tepkilerinin, vergilerin tüketim etkinliği üzerinde önemli bir rol oynadığı, Tüm tütün ürünleri üzerinde oluşturulabilecek dengeli bir

vergi yapısının fiyat manipülasyonunu azaltmaya yönelik tamamlayıcı etki sağlayacağı sonuçlarını elde etmişlerdir.

Curti D. ve diğerleri (2017), yapmış oldukları araştırmalarında şehirlerin coğrafi konumu, tütün kontrolü, sigara içenlerin etkinliği, sosyal ve kişisel özellikler gibi değişkenlerin yasa dışı sigara tedarikiyle ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Aynı araştırmalarında erkeklerin yasal ve yasadışı sigaralar için potansiyel bir alternatif oluşturduğu ve yasa dışı sigarayı tercih edenlerin muhtemelen, düşük gelir gurubu içerisinde yer aldığı, tütün vergilerini arttıran ülkelerin sınır şehirlerinde kaçakçılığa karşı özel politika müdahalelerinde bulunması gerektiği sonuçlarını elde etmişlerdir.

Chaloupka F. J. ve diğerleri (2002), alkollü içecekler üzerine yaptıkları araştırmalarında her yaşta insanların alkol tüketimine ilişkin davranışlarını analiz ettiklerini, yüksek alkol tüketimine yönelik sorunları olan grupların fiyat artışlarına karşı daha fazla duyarlı oldukları sonuçlarına ulaşmışlardır. Yine aynı araştırmalarında alkollü içecekleri vergilendirme politikalarında cinsiyet, ırk ve etnik kökeni değerlendiren çalışmalardan elde edilecek sonuçların fiyat duyarlılığı hakkında bilgi sahibi olmada yararlı olacağı, alkollü içeceklerin satış fiyatındaki artışların alkol tüketimini azaltmada etkin bir politika aracı olduğu ve alkol tüketimini önemli ölçüde azalttığı sonuçlarını elde etmişlerdir.

Tauras J. A. ve diğerleri (2018), yaptıkları araştırmalarında tütün ürünleri tüketimini kontrol altına alma girişimlerinin devlet harcamaları ile önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucu ile devletlerin sigara bıraktırmaya yönelik müdahalelerinin ve sağlık iletişimi alanlarında yaptığı harcamaların sigara satışlarının azalmasında etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bader P. ve diğerleri (2011), tütün vergilerinin sağlık üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında yüksek sigara fiyatlarına neden olan tütün vergilerinin, sigara içmeyi düşünenlere veya sigara içenlere karşı caydırıcı bir etkiye sahip olduğu, bu nedenle sigara fiyatını arttırmanın gençler ve genç yetişkinler arasında sigara içmeyi azaltma çok etkili bir politika unsuru olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Gerçekleştirilen saha araştırması alkollü içecekler ve tütün ürünleri üzerindeki vergilerin, tüketim ilişkisi çerçevesinde etkileri ve vergileme ile hedeflenen sosyal amaca ulaşılıp ulaşılmadığının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Araştırma belirlenmiş olan illerde bulunan alkollü içecek, tütün ürünleri veya her ikisini kullanan tüketicileri kapsamaktadır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmış ve istatistik analiz yapılmıştır. İstatistiksel araştırmalarda, araştırmacıların daha güvenilir sonuçlara ulaşabilmeleri için olasılıklı örnekleme

tercih etmeleri gerekmektedir; ancak, ana kitlenin belirlenmesinin mümkün olmadığı zamanlarda araştırmacılar olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden birine başvurmak zorunda kalabilmektedirler. Gerçekleştirilen bu araştırmada olasılıklı örnekleme yöntemlerinden biri olan rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Rastgele örnekleme yönteminde, evreni oluşturan her bir elemana örneğe girmek bakımından eşit şans tanınmaktadır. Rastgele örnekleme yönteminin uygulanışında kura yöntemine başvurulabilir. Örneğin: 300 kişilik bir öğrenci grubu içerisinde 30 öğrencinin örnek olarak seçileceğini durumlarda ilk olarak 300 öğrencinin ismi ayrı ayrı kâğıtlara yazılır ve bir torba içerisine konular ve her seferinde tek tek olmak üzere toplamda 30 öğrenci örnek olarak belirlenir. Örnek olarak oluşturulacak grubun sayısı küçük ise seçilme şansının eşitliğini bozmamak adına kurada çekilen öğrencinin isimleri kaydedildikten sonra, torbaya geri atılır. Kayıtlı ismin tekrar çekilmesi durumunda hiçbir işlem yapılmadan torbaya geri konular. Grup büyük ise ismin yazıldığı kâğıt geri atılmayabilir (Pamuk, 2017:8). Rastgele örnekleme yönteminde açıklanan örneğe benzer bir kura çekimi bu araştırma için uygulanmıştır. Bu kapsamda her coğrafi bölge için o bölgede yer alan illerin isimleri kâğıtlara yazılarak kura çekimi gerçekleştirilmiş ve her coğrafi bölgeden üçer il örneklem olarak belirlenmiştir.

Marmara Bölgesi	: Çanakkale, Edirne ve Tekirdağ,
Ege Bölgesi	: Aydın, Muğla ve Kütahya,
Karadeniz Bölgesi	: Ordu, Giresun ve Zonguldak,
İç Anadolu Bölgesi	: Yozgat, Niğde ve Sivas,
Akdeniz Bölgesi	: Osmaniye, Isparta ve Kahramanmaraş,
D. Anadolu Bölgesi	: Malatya, Elazığ ve Kars,
G. Doğu Anadolu Bölgesi	: Mardin, Gaziantep ve Siirt

Türkiye’de alkollü içecek ve tütün ürünleri kullanan kişi sayısına yönelik net bir veri bulunmamaktadır. Alkollü içecekler ve tütün ürünleri kullanıcılarının ana kitle büyüklüğünün belirlenmesinde Türkiye İstatistik Kurumunun 2017 yılı nüfus sayımı ve Türkiye’de yetişkin erkekleri %37,3’ü ve yetişkin kadınların %10,7’sinin sigara kullandığını belirtilen OECD’nin “*Health at a Glance 2015*” raporundan yararlanılarak yapılan hesaplama sonrasında tütün ürünleri kullanan kişi sayısının 20 milyona yakın olduğu tahmin edilmiştir.

Gfk araştırma şirketinin Wall Street Journal Gazetesi için on üç Avrupa Birliği ülkesi, Türkiye, ABD, Rusya ve İsviçre’de yaptığı araştırmada Türklerin %82’sinin hiç içki içmediğine dair elde ettiği sonuç (Cengiz Bilgin, 2008), ve

Türkiye Yeşilay Cemiyetinin yayımladığı alkol raporunda “Türkiye’de 4 milyon alkolik, 13 milyon da alkole meyilli kişi bulunmaktadır” (Varol, 2011: 32) bilgisi neticesinde Türkiye’nin toplam nüfusu içerisinde tahmini 10 milyon – 17 milyon civarında alkollü içecek kullanıcısının olduğu tahmin edilmiştir.

Bu veriler ışığında Türkiye’deki tütün ürünleri kullanan bireylerin ana kitle büyüklüğü 20 milyon, alkollü içecek kullanan bireylere yönelik ana kitle büyüklüğü 17 milyon olarak dikkate alınmıştır. İstatiksel araştırmalarda kullanılan ana kitle büyüklüğüne bağlı tolerans örneklem hacimleri tablosundan yararlanılmış ve %95 güvenilirlik oranına denk gelen minimum örneklem sayısı dikkate alınarak, anket uygulanacak kişi sayısı aşağıdaki yöntem ile hesaplanmıştır.

$$\frac{\text{İl nüfusu}}{\text{Türkiye Nüfusu}} = \text{İlin Türkiye Nüfusuna Oranı}$$

$$\frac{(\%95 \text{ Min. Örneklem Sayısı}) \times (\text{İlin Türkiye Nüfusuna Oranı})}{100} = x$$

K= Anket Uygulanacak Kişi Sayısı

Yapılan hesaplama sonrasında anket uygulanacak kişi sayısı belirlenerek anket uygulaması gerçekleştirilecek illere anket formları gönderilmiştir. İllere gönderilen ve geri dönen anket formları içerisinde eksik bilgilerin ve tutarsız cevapların yer aldığı formlar değerlendirmeye alınmamıştır. Sigara ve tütün ürünleri kullananlar arasından ulaşılmaya çalışılan 1805 kişilik örneklem sayısına ulaşılmış; ancak alkollü içecek kullanıcılarında ulaşılmaya çalışılan 1805 kişilik örneklem sayısına ulaşılamamıştır. Alkollü içecek kullanıcısı olarak ulaşılabilen 1064 kişiden elde edilen veriler araştırmaya dâhil edilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE BULGULARI

T-Testi Hipotezleri ve Bulguları

H¹:Tütün ürünleri tüketim sıklığı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H²:Tütün ürünlerine ödenen aylık harcama cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H³:Tütün ürünleri kullanımının diğer tüketim harcamalarını etkilediği görüşü cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H⁴:Kaçak tütün ürünleri tüketimi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H⁵:Alkollü içecek tüketim sıklığı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H⁶:Alkollü içeceklere ödenen aylık tüketim harcamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H⁷:Kaçak alkollü içecek tüketimi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 1: Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız T-Testi Dağılımı

Alt Boyut	C	N	Ort.	Ss.	F	Anlam
Tütün Ürünleri Tüketim Sıklığı	Kadın	668	489,17	298,36	0,135	<u>0,00</u>
	Erkek	1137	617,16	350,0		
Aylık Tütün Ürünleri Ödemesi	Kadın	668	2,2784	1,1565	0,371	<u>0,00</u>
	Erkek	1137	2,7106	1,2488		
Tütün Ürünlerinin Diğer Tüketim Harcamalarına Etkisi	Kadın	668	1,2650	0,4416	17,481	<u>0,03</u>
	Erkek	1137	1,2208	0,4149		
Kacık Tütün Ürünleri Tüketimi	Kadın	668	2,5793	0,6737	12,093	<u>0,01</u>
	Erkek	1137	2,4969	0,7183		
Alkollü İçecek Tüketim Sıklığı	Kadın	352	4,8892	5,0503	15,350	<u>0,00</u>
	Erkek	712	6,0520	6,6541		
Aylık Alkollü İçecek Ödemesi	Kadın	352	1,6477	1,0545	6,990	<u>0,01</u>
	Erkek	712	1,8427	1,2775		
Kacık Alkollü İçecek Tüketimi	Kadın	352	2,8011	0,4894	16,828	<u>0,03</u>
	Erkek	712	2,7261	0,5731		

Cinsiyet göre T-Testi sonuçları incelendiğinde; hipotez 1-2-3-4-5-6 ve 7 kabul edilmektedir ($\sigma < 0,05$). Bireylerin tütün ürünleri tüketim sıklığı, aylık tütün ürünleri ödemesi, kaçık tütün ürünleri tüketimi ve tütün ürünlerinin diğer tüketim harcamalarını etkilediği görüşü cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Bireylerin alkol tüketim sıklığı, aylık alkollü içecek ödemesi ve kaçık alkollü içecek tüketimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Anova Testi Hipotezleri ve Bulguları

H⁸:Tütün ürünleri tüketim sıklığı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H⁹:Tütün ürünlerine ödenen aylık tüketim harcaması yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁰:Kaçık tütün ürünleri tüketimi yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹¹:Alkollü içeceklerin tüketim sıklığı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹²:Tütün ürünleri tüketim sıklığı eğitime göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹³:Tütün ürünlerine ödenen aylık tüketim harcamaları eğitime göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁴:Kaçak tütün ürünleri tüketimi eğitime göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁵:Alkollü içecek tüketim sıklığı eğitime göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁶:Tütün ürünleri tüketim sıklığı aylık gelire göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁷:Tütün ürünlerine ödenen aylık tüketim harcaması aylık gelire göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁸:Kaçak tütün tüketimi aylık gelire göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H¹⁹:Alkollü içecek tüketim sıklığı aylık gelire göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 2: Yaş Değişkenine İlişkin ANOVA Dağılımı

Alt Boyut	Yaş	N	Ort.	Ss.	F	Anlam
Tütün Ürünleri Tüketim Sıklığı	18-24	373	511,01	294,29	7,058	0,00
	25-34	563	552,80	322,43		
	35-44	514	574,08	323,46		
	45-54	237	642,15	423,34		
	55-64	72	670,00	378,20		
	65 +	46	676,95	323,52		
Tütün Ürünleri Ödemesi	18-24	373	2,2466	1,1700	7,782	0,00
	25-34	563	2,5666	1,1932		
	35-44	514	2,5973	1,1958		
	45-54	237	2,8186	1,3765		
	55-64	72	2,8194	1,3668		
	65 +	46	2,5000	1,1690		
Kaçak Tütün Ürünleri Tüketimi	18-24	373	2,5362	0,6970	3,211	0,00
	25-34	563	2,5435	0,6849		
	35-44	514	2,5272	0,7120		
	45-54	237	2,5654	0,6772		
	55-64	72	2,4861	0,7504		
	65 +	46	2,1304	0,8329		
Alkollü içecek Tüketim Sıklığı	18-24	232	1,6595	1,2062	2,482	0,03
	25-34	310	1,7258	1,1344		
	35-44	303	1,7987	1,2135		
	45-54	152	1,9013	1,2957		
	55-64	42	1,9286	1,1129		
	65 +	25	2,2800	1,6207		

Yaş değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; hipotezler 8-9-10 ve 11 kabul edilmektedir ($\sigma < 0,05$). Bireylerin tütün ürünleri tüketim sıklığı, aylık tütün ürünleri ödemesi ve kaçak tütün ürünleri tüketimi yaşa göre farklılık göstermektedir. Bireylerin alkollü içecek tüketim sıklığı yaşa göre farklılık göstermektedir.

Tablo 3: Eğitim Değişkenine İlişkin ANOVA Dağılımı

Alt Boyut	Eğitim	N	Ort.	Ss.	F	Anlam
Tütün Ürünleri Tüketim Sıklığı	Okur-yazar	52	647,30	467,11	2,407	0,01
	İlköğretim	131	649,00	398,86		
	Ortaöğretim	168	585,17	320,61		
	Lise	564	569,92	334,35		
	Yüksekokul	333	551,68	297,08		
	Lisans	487	540,86	335,69		
	Y. Lisans	60	599,50	308,00		
Tütün Ürünleri Ödemesi	Doktora	10	698,00	464,44	4,358	0,00
	Okur-yazar	52	2,3077	1,2915		
	İlköğretim	131	2,5878	1,2144		
	Ortaöğretim	168	2,4583	1,1980		
	Lise	564	2,5337	1,2085		
	Yüksekokul	333	2,4835	1,1474		
	Lisans	487	2,5565	1,2686		
Kaçak Tütün Ürünleri Tüketimi	Y. Lisans	60	3,2833	1,3030	6,101	0,00
	Doktora	10	3,4000	2,0655		
	Okur-yazar	52	2,0577	0,8947		
	İlköğretim	131	2,3588	0,7551		
	Ortaöğretim	168	2,4286	0,7468		
	Lise	564	2,5656	0,6777		
	Yüksekokul	333	2,5646	0,6895		
Alkollü İçecek Tüketim Sıklığı	Lisans	487	2,5749	0,6682	3,809	0,00
	Y. Lisans	60	2,5667	0,6978		
	Doktora	10	2,9000	0,3162		
	Okur-yazar	27	10,370	11,087		
	İlköğretim	69	5,3478	5,8957		
	Ortaöğretim	98	6,4286	7,6401		
	Lise	324	5,6111	5,8497		
Yüksekokul	209	5,4306	5,7098			
Lisans	290	4,9621	5,3599			
Y.Lisans	38	7,7632	7,7857			
Doktora	9	7,1111	4,2849			

Katılımcıların eğitim durumu değişkeni dikkate alınarak uygulanan anova testi sonuçları incelendiğinde; hipotez 12-13-14 ve 15 kabul edilmiştir ($\sigma < 0,05$). Bireylerin tütün ürünleri tüketim sıklığı, aylık tütün ürünleri ödemesi ve kaçak tütün ürünleri tüketimi eğitime göre farklılık göstermektedir. Bireylerin alkol tüketim sıklığı eğitime göre farklılık göstermektedir.

Tablo 4: Aylık Gelir Değişkenine İlişkin ANOVA Dağılımı

Alt Boyut	Aylık Gelir	N	Ort.	Ss.	F	Anlam
Tütün Ürünleri Tüketim Sıklığı	0-1000	447	482,05	299,10	12,09	<u>0,00</u>
	1001-1500	242	593,14	327,67		
	1501-2000	332	600,81	327,25		
	2001-3000	474	560,00	312,96		
	3001-4000	216	641,48	405,14		
	4001-5000	63	620,47	371,15		
	5001 ve üzeri	31	868,06	430,29		
Tütün Ürünleri Ödemesi	0-1000	447	2,0626	1,1046	30,15	<u>0,00</u>
	1001-1500	242	2,4752	1,0938		
	1501-2000	332	2,6175	1,1270		
	2001-3000	474	2,5949	1,1395		
	3001-4000	216	3,0833	1,3338		
	4001-5000	63	3,1111	1,5461		
	5001 ve üzeri	31	3,9355	1,7689		
Kaçak Tütün Ürünleri Tüketimi	0-1000	447	2,4362	0,7692	5,860	<u>0,00</u>
	1001-1500	242	2,4339	0,7328		
	1501-2000	332	2,4578	0,7133		
	2001-3000	474	2,6287	0,6382		
	3001-4000	216	2,6481	0,6370		
	4001-5000	63	2,6508	0,5999		
	5001 ve üzeri	31	2,6774	0,5992		
Alkollü İçecek Kullanımı Sıklığı	0-1000	252	4,8175	6,4045	2,622	<u>0,00</u>
	1001-1500	139	6,8633	7,1891		
	1501-2000	192	5,1563	5,0688		
	2001-3000	274	5,6496	5,7462		
	3001-4000	139	6,2374	6,4847		
	4001-5000	45	6,1333	6,7339		
	5001 ve üzeri	23	7,8696	6,7642		

Katılımcıların aylık gelir değişkeni dikkate alınarak uygulanan anova testi sonuçları incelendiğinde; hipotez 16-17-18 ve 19 kabul edilmiştir ($\sigma < 0,05$). Bireylerin tütün ürünleri kullanma sıklığı, aylık tütün ürünleri ödemesi ve kaçak tütün ürünleri kullanımı aylık gelire göre farklılık göstermektedir. Bireylerin alkollü içecek kullanım sıklığı da aylık gelire göre farklılık göstermektedir.

Korelasyon Analizi Hipotezleri ve Bulguları

H²⁰:Tütün ürünlerini tüketimini bırakma etkeni ile alkollü içeceklerin tüketimini bırakma etkeni arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H²¹:Alkollü içecek ödemesi ile kaçak alkollü içecek tüketimi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H²²: Vergi yükü ile kaçak tütün ürünleri tüketimi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H²³: Artan vergi oranları ile alkollü içecek ve tütün ürünleri tüketimi arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki vardır.

H²⁴: Eğitim seviyesi ile tütün ürünleri tüketim sıklığı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

H²⁵: Eğitim seviyesi ile alkollü içecek tüketiminin azaltılması arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

Tablo 5: Tütün Ürünleri ve Alkollü İçecek Bırakma Etkeni

Korelasyonlar		Tütün Ürünlerini Bırakma Etkeni
Hipotez 20 Kabul Edilmiştir.		
Alkollü İçecek Kullanımı Bırakma Etkeni	Pearson Correlation	,374
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	1064

Bireylerin sigara veya tütün ürünlerini bırakma etkeni ile alkollü içecek kullanımını bırakma etkeni arasında anlamlı ve pozitif korelasyon saptanmıştır. Bireylerde sigara veya tütün ürünleri kullanımı azaldıkça alkol kullanımı da azalmakta, sigara veya tütün ürünleri kullanımı arttıkça alkol kullanımı da artmaktadır ($\sigma < 0,05$). Bu durumda hipotez 20 kabul edilmiştir.

Tablo 6: Alkollü İçecek Ödemesi ve Kaçak Alkollü İçecek Kullanımı

Korelasyonlar		Alkollü İçecek Ödemesi
Hipotez 21 Red Edilmiştir.		
Kaçak Alkollü İçecek Kullanımı	Pearson Correlation	-.227
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	1064

Bireylerin aylık alkollü içecek ödemesinin yüksek olduğu durumlarda kaçak alkollü içecek kullanım sıklığı ve tercihi az olmaktadır. Bireylerin aylık alkollü içecek ödemesinin düşük olduğu durumlarda ise kaçak alkollü içecek kullanımı ve tercihinin arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu negatif ilişki neticesinde hipotez 21 red edilmiştir. Alkollü içeceklerde kaçakçılık faaliyetlerinin neden olduğu ticari rant ve tüketim ayrıca incelenmelidir.

Tablo 7: Vergi Yükü İle Kaçak Sigara ve Tütün Ürünleri Kullanımı

Korelasyonlar		Vergi Yükü
Hipotez 22 Kabul Edilmiştir.		
Kaçak Tütün Ürünleri Kullanımı	Pearson Correlation	.132
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	1805

Tütün ürünleri üzerindeki vergi yükü ile kaçak tütün ürünleri kullanımı arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulunmuştur ($\sigma < 0,05$). Tütün ürünleri üzerinde arttırılan vergi yükü kaçak tütün ürünleri kullanımı da artmaktadır. Tütün ürünleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması kaçak tütün ürünleri kullanımı azaltacaktır. Bu nedenle hipotez 22 kabul edilmiştir.

Tablo 8: Vergi Artışları ve Tüketim

Korelasyonlar		Tüketim
Hipotez 23 Red edilmiştir.		
Artan Vergi Oranı	Pearson Correlation	<u>.258</u>
	Sig. (2-tailed)	<u>.000</u>
	N	1805

Alkollü içecekler ve tütün ürünlerinde uygulanan vergi oranlarındaki artışlar tüketimi azaltmamaktadır. Aksine az da olsa tüketim üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Artan vergilerin alkol ve sigara tüketimi üzerinde azaltıcı bir etkisi gözlemlenmemiştir ($\sigma < 0,05$). Böylece hipotez 23 hipotez reddedilmiştir.

Tablo 9: Eğitim Seviyesi ve Sigara ve Tütün Ürünleri Kullanım Sıklığı

Korelasyonlar		Eğitim
Hipotez 24 Red Edilmiştir.		
Tütün Ürünleri Tüketim Sıklığı	Pearson Correlation	<u>-.068</u>
	Sig. (2-tailed)	<u>.000</u>
	N	1805

Eğitim seviyesi sigara veya tütün ürünleri kullanım sıklığını negatif yönde etkilemektedir. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça sigara veya tütün ürünleri kullanımı da azalacaktır ($\sigma < 0,05$). Bu durumda hipotez 24 red edilmiştir.

Tablo 10: Eğitim Seviyesi ve Alkollü İçecek Kullanımını Azaltma Yöntemi

Korelasyonlar		Eğitim
Hipotez 25 Kabul Edilmiştir.		
Alkollü İçecek Kullanımını Azaltma Yöntemi	Pearson Correlation	<u>.095</u>
	Sig. (2-tailed)	<u>.000</u>
	N	1064

Eğitim seviyesi ile alkollü içecekleri azaltma yöntemi pozitif yönde ilişkilidir. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça alkolü azaltma eğilimleri de artacaktır ($\sigma < 0,05$). Bu durumda hipotez 25 kabul edilmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Alkollü içecekler ve tütün ürünleri üzerine yapılan araştırmalarda birbirlerini destekleyen sonuçların varlığı kadar birbirlerini reddeden sonuçların varlığı da dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen bu saha araştırması örneklem büyüklüğü ve kapsamı bakımından oldukça önemlidir. Araştırmadan elde edilen bulgular arasında bireylerin alkollü içecek ve tütün ürünleri tüketim sıklığı, kaçak tütün ürünleri tüketimi ile tütün ürünleri harcamalarının cinsiyet, yaş, eğitim ve aylık gelire göre farklılık göstermekte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca bireylerin tütün ürünleri tüketiminin diğer tüketim harcamalarını etkilediği görüşü ile kaçak alkollü içecek tercihi ve alkollü içecek harcamalarının cinsiyete göre farklılık göstermekte olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Araştırmada bireylerin tütün ürünleri tüketimini bırakma etkeni ile alkollü içecek tüketimini bırakma etkeni arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. Bireylerde sigara ve tütün ürünleri tüketimi azaldıkça alkollü içecek tüketimi de azalmakta, tütün ürünleri tüketimi artıkça alkollü içecek tüketimi de artmaktadır. Aylık alkollü içecek ödemesinin yüksek olduğu durumlarda kaçak alkollü içecek kullanım sıklığı ve tercihinin az olduğu, aylık alkollü içecek ödemesinin düşük olduğu durumlarda ise kaçak alkollü içecek kullanım sıklığı ve tercihinin arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu durum alkollü içecekler üzerindeki kaçakçılık faaliyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle alkollü içeceklerdeki ticari rant ve tüketim ilişkisini ayrıca incelemek gerekmektedir. Öyle ki bu ürünler üzerinde uygulanan özel tüketim vergilerinin neden olduğu fiyat artışları bazı kesimlerce ticari rant olarak değerlendirilmektedir. Bu durum kaçakçılık faaliyetlerinin icra edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Sigara ve tütün ürünleri üzerindeki vergi yükü ile kaçak sigara veya tütün ürünleri kullanımı arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu kaçak tütün ürünlerini tercih etmelerinin nedeni olarak, vergilemenin ürünler üzerinde neden olduğu fiyat artışlarını göstermektedirler. Saha araştırmasında Ege bölgesindeki bir erkek katılımcının anket formu üzerine düştüğü *“Türk milleti olarak başka yönecek bir şey yok, sürekli zam gelmesi kullanımı azaltmayacağı gibi bizleri kaçak sigaraya zorluyor”* notu kaçak ürün kullanımına ilişkin dikkat çekici bir ibaredir. Tütün ürünleri üzerindeki vergi yükü arttıkça bireylerin kaçak ürün tüketimi artmakta, vergi yükü azaldıkça kaçak ürün tüketimi azalmaktadır.

Alkollü içecekler ve tütün ürünleri üzerinde uygulanan vergi artışları ürünlerin tüketimini azaltmamaktadır. Bir başka deyişle artan vergilerin alkollü içecekler ve tütün ürünleri tüketimi üzerinde azaltıcı bir etkisi gözlemlenmemiştir. Aksine vergi artışlarının az da olsa ürünlerin tüketimi üzerinde pozitif bir etki yaratmakta olduğu saptanmıştır. Bu durum ülkemizde alkollü içecekler

ve tütün ürünlerinde uygulanan vergi artışlarının ürünlerin tüketiminin bırakılmasında tek başına etkili olmadığının göstergesidir. Zira yapılan araştırmada alkollü içecek ve tütün ürünleri kullanan bireylerin çoğunluğunun, ürünler üzerinde gerçekleştirilen vergi artışlarının ürünlerin tüketimine yönelik tercihlerini değiştiremeyeceğini aynı oranda ürün tüketmeye devam edeceklerini hatta vergi oranlarında olası bir indirimle gidilse dahi tüketim tercihini ve miktarlarını değiştirmeyeceğini belirtmişlerdir.

Araştırmada bireylerin eğitim seviyesinin alkollü içecek ve tütün ürünleri kullanımını etkilemekte olduğu görülmüştür. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça alkollü içecek ve tütün ürünleri kullanımını azalacaktır: lakin araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu alkollü içecekler ve tütün ürünlerinin tüketimini tamamen bırakmalarındaki en büyük etkenin sağlık sorunları, tüketimin azaltılmasına fayda sağlayacak en büyük etkenin ise bu ürünlerinin zararlarına yönelik okullarda verilen eğitimlerin artırılması olduğu görüşündedir.

Türkiye’de alkollü içecekler ve tütün ürünleri üzerinde uygulanan özel tüketim vergilerinin sosyal fayda amacıyla beklenen işlevselliği tam olarak yerine getiremediği ve tüketici tercihlerine yön vermede başarılı bir grafik sergileyemediği görülmektedir. Dolayısıyla toplum sağlığı için zararlı olarak kabul edilen bu ürünlerin tüketiminin kısılmasında vergilerin tek başına etkili olmadığı ve kayıt dışı ekonominin oluşumuna sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda ürünlerin tüketiminin azaltılmasına yönelik toplumsal bilinçlendirme faaliyetlerinin ve verginin neden olduğu kayıt dışılığın ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Toplumsal bilinçlendirme kapsamında alkollü içecekler ve tütün ürünlerinin zararlarına yönelik ilköğretimden başlamak kaydıyla lise çağına kadar icra edilecek kapsamlı ve yoğun eğitim faaliyetlerinin ürünlerin tüketiminin azaltılmasında oldukça etkili olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Avcı O. ve Demirci Z. (2017). "Türkiye'de Günah Vergisi Olarak ÖTV III Sayılı Listenin İncelenmesi", *Maliye Araştırmaları – 1, Ekin Yayınları, Bursa 2017, S.47-60.*
- Buyrukoğlu S., Bozdoğan D. ve Köktaş A. M. (2016). "Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği" *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz, 2016; 9(3) S.15-31.*
- Bader, P., Boisclair, D., & Ferrence, R. (2011). "Effect of tobacco taxation and pricing on smoking behavior in high risk populations: a knowledge synthesis", *International journal of environmental research and public health, 8(11), 4118-4139.*
- Cengiz Bilgin D. (06.12.2008). Gfk Araştırdı, Türklerin Yüzde 83'ü 'Hiç Alkol Kullanmaz Çıktı. 01.06.2017 tarihinde www.hurriyet.com.tr/Gfk-Arastirdi-Turklerin-Yuzde-83-U-Hic-Alkol-Kullanmaz-Cikti-10518988. Adresinden erişildi.
- Chaloupka, F. J., Yurekli, A., & Fong, G. T. (2012). "Tobacco taxes as a tobacco control strategy", *Tobacco control, 21(2), 172-180.*
- Chaloupka IV, F. J., Peck, R., Tauras, J. A., Xu, X., & Yurekli, A. (2010). "Cigarette excise taxation: the impact of tax structure on prices, revenues, and cigarette smoking", (No. w16287). *National Bureau of Economic Research.*
- Chaloupka, F. J., Grossman, M., & Saffer, H. (2002). "The effects of price on alcohol consumption and alcohol-related problems", *Alcohol research and health, 26(1), 22-34.*
- Curti, D., Shang, C., Chaloupka, F. J., & Fong, G. T. (2017). "Tobacco taxation, illegal cigarette supply and geography", *Tobacco control, tobaccocontrol-2017.*
- Gergerlioğlu U. (2015). "Bireysel Psikolojik Unsurlar Bağlamında Özel Tüketim Vergilerinin Değerlendirilmesi", *Yeditepe Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, International Anatolia Academic Online Journal Social Science Journal, Vol 3 No.1 Yıl: 2015 S.19-28.*
- Gergerlioğlu U. (2014). "Tütünli Ürün ve Alkollü İçecek Vergilerinin Tutumlar Üzerindeki Etkilerinin Eğitim Faktörü Perspektifinde Ampirik Analizi (İstanbul İli Örneği)" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi Sayı:21 2014 47-68.*

- Hayrullahoğlu B. (2015). “Türkiye’de Tütün Mamuller ve Alkollü İçeceklerde Özel Tüketim Vergisinin Başarısı”, *Journal Of Life Economics* 2015 S. 89-111.
- Kargı V. ve Yüksel C. (2010), “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri”, *Maliye Dergisi, Sayı:159 S:(183-202)*.
- Organization for Economic Development and Cooperation (Oecd). (2015). “Health At A Glance 2015”, 10.09.2016 tarihinde www.health.gov.il/Publicationsfiles/Healthataglance2015.Pdf adresinden erişildi
- Oğuztürk B. S. Gülcü Y. (2012). “Türkiye’de Sigara Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Analizi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, C:4, S:2, S. 99-105*.
- Önder Z. “Türkiye’de Sigara Fiyatları ve Tüketim İlişkisi” Toraks Derneği, Tütün Kontrol Uzmanlığı Kursu, 01.12.2017 tarihinde www.toraks.org.tr/Userfiles/File/Tr%20sigar_Fiyatlari-Zeynep_Onder.Pdf, adresinden erişildi.
- Pamuk S. (2017). “Arşivsel Örnekleme Yöntemlerinin Arşiv Serileri/Sınıfları Üzerinde Uygulanması”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi The Journal Of Information And Documentation Studies Sayı/Number: 8, Sayfa/Pages: 1-41, İstanbul, Kış/Winter 2017*.
- Pınalla, J., Gonzales, B., Barber, P. And Santana, Y., (2002), “Smoking In Young Adolescents: An Approach With Multilevel Discrete Choice Models”, *Journal Of Epidemiol Community Health, 2002, March, 56(3): 227-232*.
- Tauras, J. A., Xu, X., Huang, J., King, B., Lavinghouze, S. R., Sneegas, K. S., & Chaloupka, F. J. (2018). State tobacco control expenditures and tax paid cigarette sales. *PloS one, 13(4), e0194914*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (Tuik), (2017), “Nüfus Bilgileri”, 25.03.2017 tarihinde tuik.gov.tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=27594 adresinden erişildi
- Uğur A. ve Kömürcüler E. (2015). “Türkiye’de Sigaranın Vergilendirilmesinin Etkinliği” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2015, C.20, S.4, S.327-346*.
- Uğur A. A., Akdemir E., Gürsel E. (2010). “Sigara Ve Alkol Üzerindeki Dolaylı Vergilerin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi” *Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2010 Issn: 1309-8020 (Online)*.
- Varol M. (2011), “Alkol Raporu”, *Türkiye Yeşilay Cemiyeti, Mayıs.2011, İstanbul*.

